

УДК 373.3.091:[001:343.533]

Ірина Єсьман

Iryna Yesman

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Doctor of Philosophy in Pedagogy, associate professor, associate
professor of primary and professional education department*

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

<https://orcid.org/0000-0001-9785-6013>

iryna.iesman@ukr.net

Вікторія Ушмарова

Victoria Ushmarova

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри початкової і професійної освіти Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Doctor of Sciences in Pedagogy, associate professor, professor of
primary and professional education department*

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

<https://orcid.org/0000-0003-1394-3596>

victoria.uschmarova@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті на основі аналізу джерельної бази дослідження з'ясовано сутність поняття «культура академічної доброчесності», сформульовано авторське визначення провідної категорії дослідження; теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування культури академічної доброчесності молодших школярів у освітньому процесі початкової школи. Презентовано та узагальнено результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування культури академічної доброчесності молодших школярів у освітньому процесі початкової школи, проведеного у 2019-2020 навчальному році на базі Харківській гімназії № 169 з учнями 4-х класів.

Ключові слова: академічна доброчесність, культура академічної доброчесності, педагогічні умови, освітній процес, початкова школа, молодші школяри, письмовий переказ, цінності академічної доброчесності, доброчесне академічне середовище.

The article clarifies the essence of the concept “culture of academic honor” basing on the analysis of the source base research. Formulated the author’s definition of the leading category of research. Singled out three base components of the culture of academic honor of junior schoolchildren: cognitive, activity and moral, which are basis for a diagnosing the level of the formation of the culture of academic honor. Revealed the main types of violation of culture of academic honor: academic plagiarism, self-plagiarism, fabrication, falsification, writing off, deception, bribery, non-objective grading. Theoretically explained pedagogical conditions of creating the culture of academic honor of junior schoolchildren in educational process of the primary school: expansion of language and literature lessons with special exercises and exercises with writing a retelling, directed on creating of rephrasing text skills through the writing a retelling, which is promotes creating the culture of academic honor in junior schoolchildren: upbringing morals of the culture of academic honor in junior schoolchildren (on mastery the system of moral concept of the academic honor; development of pupils’ complex of personal characteristics, which is helping academic honor with pupils’ gaining experience of qualitative, independent and creative educational environment); making the culture of academic honor in primary school (making and supporting virtuous academic environment in universities, accepting the academic honor as the only one model of education and group behavior for all pupils; virtuous activity of pedagogue, that will demonstrate model of the moral behavior on himself). Generalized and presented the results of the experimental review of the effectivity of pedagogical conditions of forming the culture of academic honor in junior schoolchildren in educational process of primary

school, conducted in 2019-2020 school year basing on Kharkiv gymnasium № 169 with pupils of 4-th form.

***Key words:** academic honor, culture of academic honor, pedagogue condition, educational process, primary school, junior pupils, writing retelling, value of academic honor, honourable academic environment.*

Постановка проблеми. Трансформація і модернізація освітньої сфери, швидкий розвиток інформаційних технологій, запровадження нових алгоритмів навчання актуалізують сьогодні питання формування культури академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин.

Забезпечення якості освіти в Україні можливе лише за умови ґрунтовної інформаційної кампанії із популяризації та розвитку академічної культури. Саме тому, формування культури академічної доброчесності в усіх учасників освітнього процесу є надзвичайно актуальним у сучасних умовах, оскільки появи неетичної поведінки стосуються не тільки вищої школи, а й закладів загальної середньої освіти, починаючи з початкової школи.

Політика академічної доброчесності в Україні ґрунтується на основних загальнодержавних нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права», проекту Закону України «Про академічну доброчесність», нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, чинних наказів Міністерства освіти і науки України.

Так, «з 2016 року розпочато Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project — SAIUP), що реалізується Американською Радою з міжнародної освіти за сприяння Міністерства освіти і науки України та підтримки Посольства США в Україні. Він має на меті застосовувати спільний досвід США і

України для розробки та втілення плану заходів, зміст яких полягає в орієнтації та навчанні практичної цінності і важливості академічної доброчесності, наданні ресурсів і плану дій задля їхнього тісного залучення до зміцнення академічної доброчесності в освітньому середовищі» [10].

Але слід особливо акцентувати на тому, що розробка теорії і методики, механізмів і технологій формування культури академічної доброчесності є однією з фундаментальних проблем сучасної педагогічної науки. Її розв'язання в першу чергу пов'язане із формуванням морально-етичних якостей саме у молодших школярів. Оскільки рівень культури академічної доброчесності здобувача вищої освіти в майбутньому значною мірою залежить від виховання фундаментальних цінностей академічної доброчесності саме у молодшому шкільному віці.

Вивчення останніх наукових досліджень і публікацій з проблеми академічної доброчесності дозволило виокремити наукові розвідки українських та іноземних учених, серед яких дослідження К. Васильєвої, І. Жиляєва, В. Касаджика, О. Коробкіної, С. Мельничука, Н. Пеньковської, В. Ромакіна, В. Сацика, Т. Фінікова, В. Шерстюка, Т. Яворської та ін.

Особливої уваги з огляду предмета нашого дослідження заслуговують наукові дослідження М. Жарикової; О. Коробкіної, Т. Тимочко, В. Шерстюка та ін. щодо проблеми академічної доброчесності як фактору і важливої складової забезпечення якості вищої освіти.

Іноземні дослідники Д. Андрес, Б. Барнхардт, Р. Бахус, Н. Бача, Е. Бенсал, А. Брандтнер, Т. Бретаг, П. Гіннс, Е. Мірафлорес, М. Морітц, М. Набхані, В. Орестрейхер, Н. Тен, вивчають різноманітні підходи до проблеми формування академічної доброчесності у майбутніх фахівців педагогічної галузі.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та узагальнення результатів експериментальної перевірки педагогічних умов формування культури

академічної доброчесності молодших школярів у освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на те, що термін «культура академічної доброчесності» є відносно новим, у сучасних умовах він є досить затребуваним та розповсюдженим. Його статус багато в чому визначається інформаційними умовами суспільства.

Так, на сучасному етапі розвитку освіти сформувалися два основні напрями дослідження культури: перший – культура суспільства (дослідження адаптаційної функції культури, яка полягає в самозбереженні та розвитку суспільства й освітніх процесів у ньому (Е. Макарян та ін.)), другий – культура особистості (вивчення особистісних аспектів культури, акцентування уваги на людині як на суб'єкті діяльності та спілкування, визначення культури як способу самовдосконалення особистості (В. Межуєв та ін.)).

Слід особливо підкреслити, що поняття «культура» є загальнонауковим, тому існує безліч концепцій культури.

Так, «культура поведінки» – це «сукупність сформованих, соціально значущих якостей особистості, щоденних вчинків людини в суспільстві, що гуртуються на нормах моралі, етики, естетики та культури. Але слід зазначити, що культура поведінки не зводиться до формального дотримання етикету. Вона становить важливу частину морального фонду особистості, є дієвим вираженням таких моральних якостей, як гуманізм, громадянськість, почуття власної гідності, що виявляється у людини повсякденно і в різних умовах соціуму – сім'ї, школі, громадських місцях, привселюдно і наодинці» [5, с. 441].

Категорія «академічна доброчесність» складається з двох слів – «академічна» (academic) і «доброчесність» (integrity), що в дослівному перекладі з англійської мови означає «цілісність», «порядність»,

«моральна чистота».

Законом України «Про освіту» (стаття 42) академічна доброчесність визначається як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [8].

Поняття культури академічної доброчесності є досить складним міжпредметним поняттям, яке поєднало в собі загальну академічну культуру закладів освіти (корпоративну), внутрішню культуру людини (особистісну), духовну культуру, має системний характер стосовно норм, цінностей, правил, традицій написання наукових робіт, етичної відповідальності за наслідки власних досліджень [1].

У контексті нашого дослідження ми визначаємо зміст поняття «культура академічної доброчесності» як «єдність моральних норм і цінностей, етичних правил поведінки всіх учасників освітнього процесу з метою створення та підтримання доброчесного академічного середовища» [3, с. 7].

Зазначимо, що у «Методичних рекомендаціях для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності» основними нормативно-правовими актами, які регулюють формування культури академічної доброчесності в Україні визначені:

- «Закон України «Про освіту»;
- спеціальні закони України «Про вищу освіту», «Про професійну освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту» (деякі з цих законів ще розробляються і поки не містять відповідних норм);
- Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність»;

– нормативні акти Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, що мають у сфері свого підпорядкування заклади освіти та/або наукові установи;

– статuti та інші внутрішні нормативні документи (кодекси честі, правила внутрішнього розпорядку, процедури прийняття рішень з питань імовірних порушень академічної доброчесності тощо) закладів освіти та наукових установ» [7, с.17].

Так, у Закон України «Про освіту» (стаття 42) зазначено, що дотримання академічної доброчесності усіма учасниками освітнього процесу передбачає: «посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання; самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації» [8].

Слід особливо акцентувати на тому, що у частині 4 статті 42 Закону України «Про освіту» основними видами порушень академічної доброчесності визначені: «академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання» [4, с. 31-32].

За порушення ключових принципів академічної доброчесності здобувачі освіти «мають бути притягнені до таких видів академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання» [4, с. 32-33].

Аналіз джерельної бази дослідження дає можливість констатувати, що в Україні одним із найпоширеніших видів порушення академічної доброчесності є плагіат (включаючи використання творів і творів, які продаються на комерційній основі) та шахрайство.

Причиною таких порушень може бути: дисбаланс навчальних програм та навантаження; застарілість методів та змісту навчання; прийнятне ставлення до практики плагіату та толерантність до нього; відсутність загальних правил та стандартів оцінки оригінальності тексту та прозорих алгоритмів боротьби з плагіатом (запобігання, виявлення, покарання) [7].

В. Сацик зазначає, що «категорія академічної доброчесності характеризується своєю багатогранністю, яка означає поєднання в ній як відповідних фундаментальних цінностей, так і механізмів й інструментів їхнього забезпечення і просування. Вкрай важливим є усвідомлювати потенційні внутрішні та зовнішні чинники, які зумовлюють академічну недоброчесність, передусім морально-культурні, інституційні та освітньо-виховні. Вивчення і розуміння природи їхнього походження дасть можливість розробити та імплементувати ефективну політику забезпечення академічної доброчесності як національного рівня, так і локального масштабу» [11].

За гіпотезою нашого дослідження формування культури академічної доброчесності молодших школярів у освітньому процесі початкової

школи набуває ефективності, якщо будуть реалізовані такі педагогічні умови: збагачення змісту уроків мовно-літературної галузі спеціальними вправами та завданнями з письмового переказу; виховання у молодших школярів цінностей академічної доброчесності; створення доброчесного академічного середовища початкової школи.

Зазначимо, що процес формування культури академічної доброчесності молодших школярів ґрунтувався на апробації педагогічних умов формування академічної доброчесності в освітньому процесі початкової школи.

Перша педагогічна умова передбачала «збагачення змісту уроків мовно-літературної галузі спеціальними вправами та завданнями з письмового переказу» [3, с. 13]. З метою формування навичок перефразування тексту, що сприяє формуванню культури академічної доброчесності у молодших школярів, нами було укладено добірку оповідань на морально-етичні теми, які рекомендуємо застосовувати у процесі формування навичок перефразу через письмовий переказ [3, с. 33].

Друга педагогічна умова була спрямована «на виховання у молодших школярів цінностей академічної доброчесності» [3, с. 15].

Так, «Міжнародний центр академічної доброчесності визначає академічну доброчесність як дотримання п'яти засадничих цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності» [13, с.16]. «Ці п'ять цінностей, а також відвага діяти, сповідуючи їх, навіть зіткнувшись із труднощами, формують істинні підвалини освітніх інституцій». Коли фундаментальних цінностей дотримуються, застосовують на практиці та вводять у дію, вони стають наріжним каменем створення освітніх спільнот академічної доброчесності [12, с.110].

Для реалізації даної умови було розроблено комплекс вправ з використанням медіатехнологій – візуальних хмар слів і гексо-пазлів, квесту-подорожі, які доцільно використовувати у процесі виховання в

молодших школярів цінностей академічної доброчесності [3, с. 25].

Також, нами були сформульовані вимоги до реалізації *третьої педагогічної умови*.

«Створення та підтримка доброчесного освітнього середовища в закладі освіти, прийняття академічної доброчесності в якості єдиної моделі навчання та групової норми поведінки для всіх учнів; доброчесна діяльність самого педагога, який власним прикладом демонструє учням відповідну модель моральної поведінки стають сьогодні необхідною умовою формування культури академічної доброчесності» [3, с. 16].

Так, було розроблено тренінг для вчителів і батьків з академічної доброчесності з метою формування мотивації до дотримання академічної доброчесності та спонукання педагогів до використання ефективних методів об'єктивного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. Формуванню культури академічної доброчесності сприяє залучення учнів до діяльності з підтримки академічної доброчесності, зокрема, до розробки «Шкільного Кодексу честі», участі в комісіях з етики, оновлення Статутів шкіл, де чітко визначені основні правила щодо дотримання академічної доброчесності в освітньому процесі [3, с. 41-48].

Зазначимо, що визначення рівня культури академічної доброчесності учнів молодшого шкільного віку пов'язане з проблемою критеріїв і рівнів її сформованості.

Критеріями сформованості культури академічної доброчесності учнів молодшого шкільного віку були визначені: пізнавальний, практичний, особистісний.

Показниками пізнавального критерію є: знання правил та основних видів порушень академічної доброчесності.

Показниками практичного критерію є: дотримання правил культури академічної доброчесності, сформованість навичок перефразування тексту

через письмовий переказ, вміння самостійно виконувати навчальні завдання.

Показниками особистісного критерію є: розуміння й усвідомлення найважливіших цінностей культури академічної доброчесності: чесність, довіра, справедливість, взаємоповага, відповідальність, сміливість; сформованість моральних орієнтирів [3, с. 18].

На підставі теоретичного дослідження проблеми було здійснено експериментальну роботу з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування культури академічної доброчесності молодших школярів у освітньому процесі початкової школи.

Результати дослідження, проведеного у 2019-2020 навчальному році на базі Харківської гімназії № 169 з учнями 4-х класів підтвердили ефективність впроваджених педагогічних умов формування культури академічної доброчесності молодших школярів у освітньому процесі початкової школи.

Аналіз даних, наведених у таблиці 1 свідчить про те, що у контрольному класі показники рівнів культури академічної доброчесності молодших школярів залишилися майже незмінними, а в експериментальному динаміка більш суттєва: показники високого рівня зросли на 13,6 %, середнього рівня – на 8,25 %, а низького – зменшились на 18,1 %.

Таблиця 1.

№	Рівень культури академічної доброчесності	4-А клас				4-Б клас			
		До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
		Абс. к-сть учнів	Відн. к-сть %	Абс. к-сть учнів	Відн. к-сть %	Абс. к-сть учнів	Відн. к-сть %	Абс. к-сть учнів	Відн. к-сть %
1.	Високий	6	25	7	29,2	4	18,2	7	31,8
2.	Середній	11	45,8	12	50	12	54,5	13	59
3.	Низький	7	29,2	5	20,8	6	27,3	2	9,2

Отже, результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність запропонованих педагогічних умов та системи методів, форм і засобів формування академічної доброчесності, які дозволяють учням знати і розуміти основні правила академічної доброчесності, відрізнити основні види порушень академічної доброчесності, бути свідомими та чесними.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, успіх на шляху подолання основних видів порушень академічної доброчесності може бути досягнутий лише за умови ефективної державної освітньої політики. Втім, ефективність цієї політики залежить від утвердження в українській академічній спільноті високих морально-етичних принципів та стандартів і створення дієвих механізмів та процедур, здатних забезпечити їх реалізацію.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку передбачають вивчення досвіду формування культури академічної доброчесності у сучасній початковій школі.

Список використаних джерел:

1. Vacha N. N., Bahous R. & Nabhani M. *High schoolers' views on academic integrity. Research Papers in Education*. 2012. 27 (3). P. 365–381.b
URL: <http://surl.li/vmfq>
2. Зоренко А. *Академічна доброчесність: що в учнів та студентів на думці?* URL: <http://surl.li/vmdx>
3. І. Єсьман, В. Ушмарова, А. Курасова. *Формування культури академічної доброчесності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи: навчально-методичний посібник*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди: ХНУПС, 2020. 52 с.
4. Колоїз Ж. В. *Основи академічного письма: практикум*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с.

5. Кремень В.Г. *Енциклопедія освіти*. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. *Крок за кроком до нової академічної культури (за результатами року роботи Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP)*. URL: <http://surl.li/vmek>
7. *Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності*. URL: <http://surl.li/sdgx>
8. *Про освіту*: Закон України від 16.07.2019 р. № 2145/2019. URL: <http://surl.li/ixnq>
9. Проект Закону України «Про академічну доброчесність». <http://surl.li/qkbq>
10. *Проект сприяння академічної доброчесності в Україні (SAIUP)* URL.: <https://saiup.org.ua/>
11. Сацик В. *Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти?* URL: <http://surl.li/vmfm>
12. Ушмарова В. В., Єсьман І. В. *Виховання фундаментальних цінностей академічної доброчесності у молодших школярів Нової української школи. Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*. Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 110-112. URL: <http://surl.li/vmfn>
13. *Фундаментальні цінності академічної доброчесності (переклад українською) (SAIUP)*. URL: <http://surl.li/vmfv>

REFERENCES

1. Bacha N. N., Bahous R. & Nabhani M. (2012). *High schoolers' views on academic integrity*. *Research Papers in Education*. 2012. 27 (3). P. 365–381. URL: <http://surl.li/vmfq> [in Ukrainian].
2. Zorenko A. *Akademichna dobrochesnist: shcho v uchniv ta studentiv na dumtsi?* URL: <http://surl.li/vmdx> [in Ukrainian].

3. I. Yesman, V. Ushmarova, A. Kurasova. (2020). *Formuvannia kultury akademichnoi dobrochesnosti molodshykh shkolariv v osvitnomu protsesi pochatkovoï shkoly: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody: KhNUPS, [in Ukrainian].
4. Koloiz Zh. V. (2019). *Osnovy akademichnoho pysma: praktykum*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V. [in Ukrainian].
5. Kremen V.H. (2008). *Entsyklopediia osvity*. K.: Yurinkom Inter, [in Ukrainian].
6. *Krok za krokom do novoï akademichnoi kultury (za rezultatamy roku roboty Proektu spryannia akademichnii dobrochesnosti v Ukraini – SAIUR)*. URL: <http://surl.li/vmek> [in Ukrainian].
7. *Metodychni rekomendatsii dlia zakladiv vyshchoï osvity z pidtrymky pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti*. URL: <http://surl.li/sdgx> [in Ukrainian].
8. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2019 p. № 2145/2019*. URL: <http://surl.li/ixnq> [in Ukrainian].
9. *Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro akademichnu dobrochesnist»*. URL: <http://surl.li/qkbq> [in Ukrainian].
10. *Proiekt spryannia akademichnoi dobrochesnosti v Ukraini (SAIUP)*. URL.: <https://saiup.org.ua/> [in Ukrainian].
11. Satsyk V. *Akademichna dobrochesnist: mifichna kontseptsiiia chy diievyi instrument zabezpechennia yakosti vyshchoï osvity?* URL: <http://surl.li/vmfm> [in Ukrainian].
12. Ushmarova V. V., Yesman I. V. (2020). *Vykhovannia fundamentalnykh tsinnosti akademichnoi dobrochesnosti u molodshykh shkolariv Novoï ukrainskoï shkoly. Tsinnisno-orientovanyi pidkhid v osviti i vyklyky yevrointehratsii*. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet, 2020. URL: <http://surl.li/vmfn> [in Ukrainian].

13. *Fundamentalni tsinnosti akademichnoi dobrochesnosti (pereklad ukrainskoiu) (SAIUP)*. URL: <http://surl.li/vmfv> [in Ukrainian].